

A SENLAC-HASTINGSI CSATA.

A *politikai történetre* tartozik annak kutatása, milyen bonyodalmak idéztek elő bizonyos háborúkat; a *stratégiára*, hogy katonailag miként készítették elő s a *taktikára*, hogy a hadvezérek a csatatéren miként oldották meg feladataikat. Az első kettő hosszabb ideig való meggondo-

IRODALOM: Freeman, *History of the Norman conquest of England*. — Lancelot, *Description de la tapisserie de Bayeux*. (Mem. de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres, 8. kötet.) — Stothard, *Die Bayeux-Tapete*. 1816. — Guillelmi Pictavini *Gesta Guillelmi ducis Normannorum et Regis Angliae*. — Guillelmi Calculi Gemmeticensis Monachi *Historiae Normannorum libri VIII.* — Orderici Vitalis Uticensis Monachi *Ecclesiasticae Historiae libri III.* (Mindhárom a *Historiae Normannorum* Scriptores Antiqui párisi, 1619-ben Duchesne Andrástól eszközölt kiadásában). — Willemi Monachi Malmesburiensis *De gestis regum Anglorum libri V.* (Savile: *Rerum Anglicarum scriptores*. Frankfurt, 1601.) — Wace Róbert, *Le Roman de Roy et des Ducs de Normandie*. 2. kötet. Rouen, 1827. és Andresen kiadása, Heilbronn, 1879. — Wido Ambasianensis (Guido-Guy, amiensi püspök). *De bello Hastingsensi Carmen*. Monum. Hist. Britannica.) — Köhler, *Die Schlacht von Senlac*. (Die Entw. des Kriegswesens. I. 1—54. l.) — Henrico Huntindronensis *Historiarum libri VII.* (Monum. Hist. Britannica.) — Green, *The Conquest of England*. London, 1883. — Creasy, *Die Schlacht bei Hastings*. (Die 15 entscheidenden Schlachten der Welt.) Stuttgart, 1865. 135—162. l. — Dr. Spatz u. Delbrück, *Die Schlacht von Hastings*. Berlin, 1896. 8r. 69 lap. — J. H. Round, *La bataille de Hastings*. Revue Historique. 1897. 65. kötet, I. füzet, 61—77. l. — *A hastingsi csatátér*. Heine költeménye. (Uránia 1904. 138—139.) — F. Baring: *The Battle Field of Hastings*. (The English Historical Review. XX. kötet, 77. sz. 1905. 65—70. l.) — Ch. Dawson, *History of Hastings castle*. (A londoni Athenaeum 1910 szept. 10-iki számában.)

lással jár; a harmadikban már nagyobb szerepe van a pillanatnyi elhatározásnak. A politikai történet a haditudományok legnevezetesebb részeivel, a stratégiával és a taktikával, csak mellesleg, annyiban foglalkozhatik, a mennyiben a viszonyok megértésére föltétlenül szükséges. Másrészt azonban ez a kettő is kénytelen történelmi elemekkel dolgozni s az oknyomozás törvényei velök szemben is érvényesek. A régi csatákról író historikusnak necsak sejtelme, hanem fogalma is legyen a taktikáról; de a taktikusok sem vehetik rossz néven, ha egy-egy régi csata képének megalkotása közben megkövetelik tőlük, hogy ne modernizáljanak, hanem alapul az egykorú tudósításokat vegyék.

A középkornak nem volt, nem is lehetett egységes taktikája. Világos, hogy azt képtelenség a mai méretek szerint megalkotni; különösen addig, míg a hivatalos iratokban, szemtanúk, de néha csak hadi dolgokhoz nem is értő barátok tudósításaiban fenmaradt részletes adatok alapján nem nyerünk képet *egyes* csatákról, hogy azután többnek tanulságát egybevetve, bizonyos általános szabályokat igyekezzünk megállapítani. Történelmi drámát s eposzt írni, vagy történelmi képet festeni nem lehet, a nélkül, hogy az író vagy festő necsak az alapul választott eseménnyel legyen tisztában, hanem a kor egész képével is. Viszont hiányos marad az egyes csaták vázolása, ha összefüggéstelenül kapjuk ki az események tömkelegéből s nem ügyelünk a sorrendre, a hová természeténél fogva tartozik.

Mi kell egy csata képének megfestéséhez, vagy akár megértéséhez?

A történelmi alap maga nem elegendő. Ismerni kell a hadviselő hatalmak honvédelmi rendszerét, a háború okát, a hadvezérek egyéniségét, a hadseregek szellemét, fegyverzetét, a különböző fegyvernemek összetételét, a hadjárat színhelyét stb.; mindenekelőtt azonban a hadseregek erejét, a bevezető mozgalmakat, az időt, a helyet, mind a két fél csatarendjét s mindazt, mi ezzel összefügg. Így pl. a csapatok harcsmódját s a szokásos taktikát, mely leginkább éppen a csatarend fölállításában nyilvánul. Ha nem sikerül

földeríteni a csatarendet s meghatározni, milyen terepen álltak a csata kezdetén, vagy azt az irányt, a honnan jöttek, akkor legokosabb dolog bele sem fogni a csata leírásába. Minden egyéb szempont csak másodsorban érdemel figyelmet. Be kell érünk vele, hogy annyira, a mennyire lehet, fölvilágosítsuk és czélunk, feladatunk érdekében felhasználjuk.

Ilykép azonban a korai középkornak csak kevés csatáját lehet vázolni. Ismeretes, mennyire ellentétes pl. az a leírás, melyet — modern katonai szemmel nézve a dolgot s a történeti adatokkal önkényesen bánva — 1833-ban Tourneux és az, a melyet III. Napoleon külön felhívására 1857-ben a historikus Thierry Amadé adott a catalaunumi csatáról, a középkor első világesatájáról. Irodalmunk legremekőbb középkori csataleírása Salamon Ferencztől a 900. évi brentaié; de nem hiánya-e, hogy magát a terepet csak térképekről ismerte? A mellett Salamon és Váry Rezső kutatásai a *Századokban* s a *Hadttörténelmi Közleményekben* érdeme szerint megismertették velünk a középkornak egyik legnevezetesebb, *Bölcs Leó* neve alatt ismeretes taktikáját. Rendszeresen fejlesztett taktikát a középkor első felében nem is találunk másutt, mint a byzánckiaknál, az araboknál és a magyaroknál. Mind a háromnál voltak szabályos katonai kerületek, vagy inkább *keretek*, a mikben a legkisebb taktikai egységnek is ki volt jelölve a maga helye. Általános volt a *hadkötelezettség*, mely alól azonban a görögöknél már egész falvak megválthatták magukat. Volt bizonyos *arány az egyes fegyvernemek közt*, a miknél azonban a lovasság az első és legfontosabb. Meglehetősen szabatosan meg voltak állapítva a *fegyverzetek*; taktikai egységeiket el sem képzelhetjük előleges *gyakorlatok* és rendszeres *vezénylet* s a mi ezzel együtt jár, szigorú *fegyelem* nélkül. A csataterre való *felvonulás* megállapított rendben, a terep előzetes kikutatása és az úgynevezett földérítő szolgálat kíséretében történt. A *menetek* époly fegyelmezettek, tervszerűek és biztosítottak, mint a csatateren magán való elhelyezkedés, a *csatarend*, a *táma-*

dás vagy a *védelem*, az *üldözés* vagy a *fedezet*. A zárt sorokban való harczolás mellett ismerték már, főkép a magyarok, a *szétszórt csatározást* is és ebben mesterei lettek a világnak.

Ezek a *keleti* államok katonai dolgokban a nyugatiak tanítói. Spanyol- és Franciaország hadviselésére döntő hatást gyakoroltak Xeres de la Frontera s a toursi és poitiersi csata óta az arabok; Olaszországra ugyanezek, de a byzánckiak s magyarok is. kiknek föllépése I. Henriket Németország védelmi rendszerének teljes és hamaros átalakítására kényszerítette. Tulajdonképen nem volt nép, mely a háborgó középkorban a maga harczmodorából bizonyos elemeket ne kölcsönzött volna mindazon népek és államok számára, melyek nemcsak viszonyaik megszilárdítására, hanem egyúttal terjeszkedésre, vezérszerepre. szóval nagyhatalmi állásra törekedtek. Ezek az államok kivétel nélkül a *hűbériségen* alapultak s ez az a fenék, a melyen a honvédelem is fölépült. A hűbéri katonaság nem zárkozhatott el a keleti népek sikereit elsősorban biztosító lovasságtól sem, mely a XI. századtól fogva Nyugat-Európának szintén főfegyverneme. A középkor második felének jellegét nemcsak állami és társadalmi, hanem katonai tekintetben is a *lovagság* adja meg.

Ennél a lovagságnál távolról sincs meg a Kelet könnyűsége. A roppant súlyos fegyverzet, az ügyetlen mozgás együttmaradásra, egymáshoz szorosan való zárkózásra, tehát a szétszórt csatározás kerülésére kényszerítette a lovagokat. Mivel a terephez nem mindenütt alkalmazkodhattak s még csak földérintő szolgálatokat sem végezhettek, meg lehetéseknek sokkal könnyebben ki voltak téve s azért keresniök kellett a más fegyvernemekkel való kapcsolatot. A könnyűlovag magyar lóhátról is tudott nyilazni; a páncezélós loagnak azonban a csata bevezetését, vagy a visszavonulás fedezését át kellett engednie a gyalog íjjasoknak, kik közül különösen az angolok jutottak világhírre. A gyalogság maga csak a középkor vége felé, a svájci parasztnak a lovagság ellen folytatott küzdelmeiben foglalja el

azt a helyet, a melyen még korunkban is áll, és pedig most jobban mint valaha.

Taktikailag előnyére vált a középkornak, hogy a hűbériség alapjára helyezkedve, harczias népektől vett kölcsönzésekkel tökéletesítette hadi tudományát. Haladását azonban végtelenül gátolta, hogy nem tudott szakítani teljesen az ókornak s a népvándorlás korának hagyományaival. Még a lovagok is hajlandók voltak úgy cselekedni, mint pl. Mariussal a czimberek, a kik megizenték, hol, mikor és mily számban kívánnak megütközni ellenségeikkel. Ezek a tömeges párbajok a magasabb haditudomány helyébe azt a *személyes vitézséget* állították, mely Homeroszt is lelkesítette az Iliasban.

Az e fajta harczok azonban már mégis a kivételek közé tartoznak, s a középkor most kezdődő második felének harczai többé nem az érzelem, hanem az értelem művei, mikben nem egyszer tűnik ki a vezér lángeszze s a tervszerűség. Arányaikban is nyernek, midőn az ókortól örökölt tökéletlen hadigépek helyébe mind bonyolódottabb szerkezetű szerszámok, ágyúk, puskák és pisztolyok, robbanószerkezetek stb. lépnek. Ezek ugyan nem szoríthatták ki azonnal a közeli harczot s nem röpitették egyszerre a lomtárba a lovagságot, mint közönségesen hiszik; de már mégis a távoli fegyverekre, a nagyobb távolságokban való harczolásra terelték a figyelmet s több számítás, több tudományt követeltek a hadvezértől.

A középkorban a csatatéren vagy a fegyverek technikájában elért nagy eredmények nem változtattak oly gyorsan a taktikán, mint a XIX. században, mikor a taktika majdnem minden nagy hadjárat után, s néha igen is lényegesen, módosult. A középkornak nincs is ilyen, általános szabályokra visszavezethető taktikája. A mostaniak legalább alig ismerhetik, mert még a XI. és XII. századból is megtehetően hiányosak a csaták leírásai. Pedig csak számos ilyen csatának leírásából lehetne kivenni a főbb elveket és szemlélhetővé tenni a középkor taktikáját. Mindenesetre a feladat volna ez, kivált nálunk, hol a haditörténet oly

nagy részét teszi a nemzeti történetnek. A taktika-írás azonban szakember feladata; a historikus csak felhasználja az eredményeket. Különbözik még a modern katonatiszt is kevés hasznát vehetné a középkor hadművészete és hadi története ismeretének, mert a kiképzetés módja most egészen más. Mivel azonban a hadvezetés legfőbb alapelvei századok múltán sem változnak, csak az eszközök s a kivitel módosulnak, a régi csaták leírásai nemcsak történeti érdekűek s a modern hadvezérre nézve sem fölösleges tudnivalók. Magasabb szempontból tehát épen séggel nem vesz kárba az az idő, a mit a középkor csatáinak behatóbb megismerésére fordítunk. A hadművészet és a hadi tudományok története, sőt az egyetemes történet maga is hézagossá válna, ha közönyösen haladna el a középkor véres csatamezői mellett. Ilyen tanulmányok nélkül egyáltalán meg sem érthetjük a középkort, melynek története be nem érheti egyes csaták helyének és idejének megnevezésével.

A XI. században kialakult lovagvilágnak ütközeteit, az új taktikát a senlac-hastingsi csata állítja előnk. Róla, mint a középkor második harmadának jellegzetes ütközetéről beszélhetünk.

II. Vilmos, II. Róbert herceg fia, alig hét éves korában, 1035-ben lépett Normandia trónjára. Neveltetését I. Henrik francia király udvarában nyerte. A király, kinek védelmébe őt atyja ajánlotta, mint Franciaország egyik uradalmát kezelte Normandiát, melyet a herceg kiskorúsága idejében belső zavarok és összeesküvések zaklattak. A herceget néha csak nagybátyjának, *Valter*-nek szemessége tarthatta fenn trónján. Vilmos, a mint nagykorú lett, lekötölte vagy elűzte izgága rokonait. I. Henrik francia király megbízhatatlan barátságával szemben *Balduin* flandriai gróf szövetségében keresett támaszt azzal, hogy (1053) nőül vette a gróf leányát, Margitot, igen közeli rokonát. Házassága miatt II. Miklós pápa őt egyházi átok alá vetette, mely alól csak néhány kolostor alapításának föltétele alatt mentette fel. Vilmos 1054-ben már nyílt háborút viselt a francia

király ellen s az 1059-ben kötött békében biztosítani tudta magának a tőle visszafoglalt normandiai területeket.

Az angolországi viszonyok bizonytalansága még nagyobb vágyakat keltett szívében. Hagyományok szerint Hitvalló Edward angol király, hálából, hogy száműzetésében Vilmos atyja, sőt már nagyatya is, barátságosan fogadta őt, örökösévé a normann herceget tette. Az ötven éves Edward azonban nem őt, hanem mostohabátyjának, Edmund Ironsidenak (a vasoldalúnak) a magyar udvarba menekült fiát, *Edwardot*, immár három gyermeknek az atyját, tekintette a maga utódául. Utána már 1054-ben követséget küldött, de csak 1057-ben hozathatta haza. A trónörökös azonban Londonban meghalt, mielőtt nagybátyjával találkozhatott volna s Magyarországon született fia alig számíthatott a trónra, melyre egy angol főúrnak, Godwinnak a fia, *Harald* vágyódott. S a mint Edward elhunyt, a nagyok 1066 januárius 6-án csakugyan *II. Haraldot* választották meg királynak.

Vilmos azonban arra hivatkozott, hogy az ő javára Harald is lemondott a trónhoz való jogáról; tehát háborúra készült. Franciaország felől nyugodt lehetett, mert ott apósa, Flandriai Balduin volt a kiskorú I. Fülöp király gyámja; az egyetlen francia főurat pedig, a bretagnei Conant, ki távollétében háborgathatta volna Normandiát, állítólag mérgezett keztyűvel ölette meg. Kezére járt Northumberland elűzött hercege, Harald öccse, *Tostig*, ki Harald norvég király szövetségében éppen akkor kötött ki az angol parton, hogy herczegségét visszaszerezze. Megnyerte magának még *II. Sándor* pápát is, ki erre a háborúra keresztes zászlót küldött neki. Pedig igazságtalanabbul soha senki sem viselt még háborút.

Vilmos már Maine elfoglalásakor (1063) is határozott hadvezéri tehetségnek bizonyult. Cselben és ravaszságban kortársához, Guiscard Róberthez hasonlították. Akaratának ereje daczolt minden nehézséggel. Igazi barbár volt még, mind a mellett, hogy valóban a legeszesebb emberek közé tartozott, sőt egyben-másban csiszoltságának jeleit

is adta. Őt magát a vallásosságnak csak külső máza fedte ugyan, hanem azért a vallás előharczosa kívánt lenni, a nélkül, hogy komolyan vette volna a pápának tett ígéreteket.

Ellenfele *Harald* sem volt közönséges ember. A válok és Harald Hardrada ellen viselt háborúiban bátor katonának, hivatott hadvezérnek bizonyult. Deli, sőt szép embernek, ékeseszólónak és nyájasnak, jeles törvényismerőnek és jó politikusnak tartották, ki Normandiában szerzett tapasztalatait szívesen értékesítette otthon.

Mind a két vezér legszebb férfikorában állott; Vilmos 38, Harald 44 éves. Kölcsönösen ismerték s bizonyos fokig becsülték is egymást; de Vilmos nem ok nélkül bizott a maga egyéniségének fölényében.

A mi *hadseregüket* illeti, Vilmos serege többnyire olyanokból állt, kiket hadvezéri hírneve s a zsákmány reménye vonzott táborába. Nem hűbéri sereg volt ez, mert a normann főurak különben sem tartoztak az ország határain túl katonáskodni, de meg egyelőre nem is látszott kívánatosnak a nagyurak előtt, hogy herczegük hatalma Anglia trónjának elnyerésével növekedjék. Sőt a sereg zsoldosnak is csak részben mondható, mert zsoldot csak a legszegényebbek kaptak. Körülbelül 14.000-re rugott a *lovakok*, közte négy-ötezerre a lovagok, vagyis a nehéz fegyverzetűek száma. A jó fajlovak tenyésztését, a melyről Normandia most is híres, Vilmos kezdette meg s ezzel mindenestre emelte lovasságának jelentőségét. Mintegy 15.000 *nyilasa* és (zászlóaljanként 1000-et számítva) 30.000 *gyalog* katonája, egészben véve tehát körülbelül 60.000 embere volt. Feltűnő a *gyalogság nagy száma*, mert Európa szárazföldén ezt a fegyvernemet Franciaországban, sőt a szászokat és frizeket kivéve Németországban is elhanyagolták. Vilmos érdeme tehát, hogy a városi polgárokból és szabad parasztokból ismét szervezte s betanította a gyalogságot (Guelde), mely azonban nem telt volna ki Normandiából; azért a *gueldonok*, vagyis gyalogok számát flandriai és picardiai zsoldosokkal kellett növelnie. A nyilasok nagy része a Bre-

tagneből került ki. Az átszállításnál szükséges *matrózok* valószínűleg maguk a katonák voltak. A vitorlás hajók egy részét külön erre a célra építették; számukat 1000-re, némelyek 3000-re teszik.

Más elemekből állt az angol sereg. Angolországban akkor 15 éves korától élete 60-ik évéig mindenki hadköteles volt. A ki legalább öt *hide* földet mondhatott magának, nehéz fegyverzetben tartozott megjelenni és pedig a maga megyéjének (*shire*) zászlaja alatt. A *shire* zászlóalját valamely nemes, esetleg a királytól kinevezett lord, vagy maga a sheriff vezette a hadsereghez. A közönséges szabadokon kívül ebbe a csapatba osztották be a *shire* előkelőit és az egyházi hűbéreseket is. Harald ezúttal 29 *shire* népét gyűjtötte egybe, melyet összesen 23 csapatba sorozott, mivel a megyék egyenlőtlen számban küldtek fegyvereseket. Egy-egy *shire* átlag 2500—3000, valamennyi együttvéve tehát 60—70.000 embert állított ki. Külön csapat a *királyi comitatus*, mely a királyi földek birtokosaiból s az ú. n. háziszolgákból (udvarnokokból) alakulva, egészben véve csak 5—6000 emberből állhatott. Hajóhadáról nincsenek adataink; csak általában említik a források, hogy akkora hajóhadat odáig egyetlenegy angol király sem állíthatott ki. A déli vizeken e hadjáratban 700 hajója működött, s úgy látszik, enniből állt egész flottája. Az angoloknak 65, esetleg 75 ezer emberök volt a támadó normann-francziák 60.000 emberével szemben, s így a számot tekintve, figyelembe vehető eltérés alig mutatkozott. Azonban a lovasság s külön íjászok hiánya már előre is gyanítottatta a küzdelem egyenlőtlen voltát. Az angolok ugyanis csak menetközben használtak lovakat, a csatatéren azonban a királylyal együtt mind gyalog harcoltak.

Fegyverzet tekintetében annyiban lehet lényegesnek mondani a különbséget, a mennyiben a normann lovassággal szemben az angolok egyáltalán nem állíthatnak lovasságot, tehát egy fontos fegyvernemet. A *normann lovasoknál* a nehéz fegyverzetűek fő fegyvere a *lándzsa*, melyet többnyire hajítottak, s a *kard*, mely még nem olyan hosszú,

tehát kezelhetőbb is mint a későbbi időkben. *Szekerczét* és *csatabárdot* csak elvétve használtak. A lovak még nem viseltek pánczél.

A gyalogság normannoknál, angoloknál körülbelül egyformán fegyverkezett, különösen a nehézfegyverzetűeknél. A katonák rövid sodronypánczélinget s megfelelő csuklyát viseltek, továbbá kúpalakú ércsisakot orr- és nyakvédővel s pajzsot, mely alján hegyben végződött. A katonák karjait és lábszárait nem fedte sodronyszövet, hanem egyszerűen csak begöngyölték.

A támadó fegyverekkel szemben a védő-fegyverek a nehéz- és könnyűfegyverzetű zsoldosoknál egyaránt pajzs és lándzsa, mihez a nehézfegyverzetűeknél még kard, két kézre való, de nem valami hosszú nyelvű dán szekercze, s öt hajítódárda járult. A hajítódárdát és a szekerczét különben csak az első sorokban állók használhatták. Fejszéket is hajigáltak s a parittyát sem vetették meg; nyilat és kézijjat azonban az angolok most még csak ritkán alkalmaztak. A lovasság támadásai ellen a rómaiak testudojához hasonlító pajzsfalban kerestek menedéket, a mit szoros zárkózásban előretartott pajzsokkal értek el. Az ilyen pajzsfalat olyan áttörhetetlennek tartották, mint a mi hadseregünkben az újabb időkig a gyalognégyszöget (carré). Egészen helyhez kötött védelem volt az az eljárás, midőn a lovasság ellen minden pihenő csapatot körül levert s vas élével a lovak melléne irányzott czölöpökkel igyekeztek biztosítani. A védelemnek ezt a módját különben, úgy látszik, a norvégektől tanulták el. A czölöpöket 3—4 láb magasan be is fonták s így a gyalogság valóságos sövény közt állt, hogy ugrásra kényszerítse a lovasságot, mielőtt az közvetlenül támadhatna.

Stratégiai tekintetben a két sereg feladata nagyon különbözött. Harald csupán a tengerpart felől várható támadást, mi arra utalta, hogy erőszakolt meneteléssel megakadályozza a normannok partraszállását s a gyalogság működését hajóhadával támogassa. Baj volt azonban, hogy nem nyomulhatott egyenesen a déli csatatérre, mert test-

vére, az elűzött northhumberlandi herceg, ki most a norvégeket is nyakára hozta, a normannok támadásának irányvonalába eső Wight-sziget felől csakhamar keletre evezett s a Humber torkolatánál foglalt állást. A király azt hitte, hogy támadása kapcsolatban áll a Vilmoséval, a kit a Dive torkolatánál gyülekező seregével együtt készülődéseiben, megfoghatatlan módon, nem is próbált háborgatni, holott hajóhadát Normandia északi partjaira küldve, ezt könnyen megtehetné volna. Harald négy álló hónapon át várakozó helyzetben maradt, tehát egészen kiélte a partvidéket és serege nagy részét kénytelen volt hazabocsátani. Ez annál érzékenyebben érintette, mivel *Tostig* szövetségében most *Harald Hardrada* norvég király hajóhada is megérkezett. Szintén a *Humber* felől támadva, az angol hajóhadat *Rixcol*-nál (Ricall, a Humber torkolata közelében), a gyalogságot pedig odább északon (szept. 20.) *Fulford*-nál megverte s bevonult Yorkba. Ekkor azonban Harald Londonból erőszakolt menektekkel ellene indulván, a szövetségeseket odább délen, a Maltraith-öböl közelében (a Humber és Themse torkolata közt, középen, Myrenában) *Stanford*-nál szept. 25. váratlanul megtámadta és megverte. A csatában öcsce s a norvég király is elesett és katonáik közül csak kevesen menekülhettek a hajókra.

Ezen a távoli vidéken kellett tehát harcolni, midőn a győzelem örömeire Yorkban tartott lakomán *Harald* október elsején értesült, hogy a *deli* partokon időközben, szeptember 29-én, a normannok is kikötöttek. Vilmos herceg ugyanis, kinek augusztus közepétől heteken át kellett kedvező szelekre várakoznia s ki e vesztegelés közben szintén csak igen bajosan élmezhetette hadait, szept. 12-én a nyugati szél segítségével még mindig csak a *Somme* torkolatánál levő *St. Valéry*-ig evezhetett. Ott addig rendeztette a körmeneteket a kikötőváros védőszentjének tiszteletére, míg csakugyan feltámadt a déli szél s ő szept. 28-án a Canal la Manche-on átkelhetett. Másnap, reggel kilenczkor, ő maga volt az első, ki Southseaxben *Pevensay*-nél (Pefenesea, Peowensea) partra lépett. Megcsúszott s elesett; de hirt-

len talpraállva, felmutatta az esése közben fölmarkolt földet, annak jelül, hogy íme, birtokába vette a királyságot. Partraszállását különben senki sem akadályozta.

Mind a mellett igen óvatosan járt el. A terep kikutatására íjászait s az eleség összeharácsolására csapatai egy részét kiküldvén, hajóit egészen szárazra huzatta s védelmükre őrséggel rakta meg Pevensaynek nagyjából kiigazított római erősségét. Maga a sereg zömével odább keletre vonult, *Hastings* (Haestingas) felé, hogy annak a tengerig nyúló magaslatain lábát megvesse, a hajóhadán magával hozott anyagból fakastélyt építsen s így a Londonba vezető úton uralkodjék.

Együttal itt akarta bevárni Haraldot, kinek északon nyert győzelméről egy Róbert nevű normann értesítette. Harald Londonban nem vonta magához a rendelkezésre álló összes csapatokat. Ez végzetes hiba volt; mert ha bevárja az útban levő 20.000 embert, biztosra veheti győzedelmét. Azonban a nép zúgott a normannok pusztításai miatt, s ez és felelősségének érzete kétségtelenül növelte türelmetlenségét, mely ép úgy hajtotta őt Hastings felé, mint a mi II. Lajosunkat Mohács felé. A fővezérségre vágyó testvére, *Gyrth* eastangelni herczeg tanácsának ellenére, személyesen állott serege élére, hogy azt Vilmos ellen vezesse, s őt visszakergesse hajóira. E végből hajóhadát is a déli vizekre küldte. Ő maga okt. 11-én, vagy 12-én gyors menetekben indult dél felé. Útközben belátta, hogy a lovassággal jól ellátott ellenséget nem lepheti meg éjjeli támadással: de azért, ha meglepetésre többé alig gondolhatott is, semmi esetre sem esett abba a másik túlságba, hogy okt. 14-ének, vasárnapnak estéjére nyíltan csatát ajánlott volna Vilmosnak. Az *Andradas-erdőn* (*Andredesleag*) áthatolva, megközelítette a normannok táborát s október 13-án az erdőség déli tövében, a *senlaci magaslaton* foglalt állást.

A terep, a *senlaci magaslat*, melyen Harald serege állt, nyugatról keletre vonuló alacsony dombsor, melynek épen legmagasabb (260 m.) pontján keresztül vezetett az út Hastingsból London felé. Ez a magaslat délfelé menedé-

kesen ereszkedik alá. A feljutást mégis bajossá teszik azok a kisebb kúpok, melyek a lejtőség közepe táján emelkednek. Megszállásuk taktikai tekintetből nemcsak azért lehetett fontos, mert onnan jól láthatták az ütközetet, hanem azért is, mivel igen alkalmas helyek voltak a szélső őrszemek számára. Ezeket a kúpokat azonban Harald most még nem szállhatta meg. Nyugaton és keleten a magaslat elég meredeken szakad meg, tövükben pedig vízmosságok akadályozták a lovasság támadását; a rájuk támaszkodó szárnyak tehát meglehetősen biztonságban érezhették magukat. Hogy ezt a helyzetet még biztosabbá és seregét elszigeteltebbé, délfelől pedig a lovasság meglepetésszerű támadását mentül nehezebbé tegye, Harald a két völgyszakadékot mély árkolással köttette egybe. A mintegy 1400 m. hosszú árok a főgerinczcel párhuzamosan, de attól mintegy 300 méternyire haladt s rajta keresztül három átjáró vezetett. Az átjárókat azonban nagyon is csekély és így komolyabb ellenállásra képtelen őrség védte. Harald beérte a természet adott előnyeivel s máskép, pl. czölöpkerítéssel, nem erősítette meg állását.

Harald a körülményekhez képest a legjobban választotta ki helyét. Míg a lovasság ellen jóformán védve volt, a hajító kőjakkal s dárdákkal a gyalogosok rohamát is könnyedén gátolhatta. Mivel szárnyainak szerencsés felállítása következtében oldaltámadástól nem tarthatott, minden erejét az arczélben való támadás visszaverésére fordíthatta. Nem volt kitéve annak a veszedelemnek sem, hogy az Andradas-erdő felől megkerülhessék, mert a hastings-londoni úton ő uralkodott s az út, a sereg háta mögött, 268 méter magasságban ágazott el északkeletnek London s nyugatnak Lewes felé. Másrészt a tábor Hastings faluhoz is oly közel feküdt, hogy Vilmos herceget könnyen nyugtalaníthatta volna éjjeli támadással.

Harald seregének középpontja, mely 260 m. magasságban állott, 2800 méternyire esett a 441 m. magas *tellhami* emelkedéstől. Vilmos, ki október 14-ik hajnalán Hastings felől odáig nyomult előre, onnan Haraldnak egész hadállá-

sát áttekinthette. Ezen a tájon Tellham felől a londoni országot fokozatosan ereszkedett alá Harald hadállása felé. Az odajutásban csak három jelentéktelen domb okozhatott némi nehézséget; azonban ezek a dombok még a lovasságot sem akadályozhatták.

A támadást Vilmos akarta kezdeni. Montgommeryt a francziákkal az ellenség bal- s Alain Fergantet a bretagniakkal jobbszárnyának támadására rendelte, míg ő maga a normannokkal, a derékhadra kívánt törni. Személyének s a Toustain hercegtől lobogtatott zászlónak védelmére 1000 lovast rendelt. Rövid beszédet intézett a sereghez. Hangoztatta jogait s a pápa beleegyezését, de azt is, hogy itt az alkalom megtorolni a normannok kiűzetését. Kijelentette, hogy ott, a hol most az ellenség zászlaja lobog, győzelem esetében tekintélyes kolostort fog építeni s azt Sz. Márton tiszteletére szenteli. Azután fölvette pánczélingét, még pedig siettében, visszajáról. «Így lesz a hercegből király», szolt környezetéhez, hogy azt ne kedvetlenítse a babonás előjel; s azután spanyol lovának hátára pattant.

A felvonulást három nagyobb hadtest azonnal megkezdte s a sereg csakhamar az ellenséggel szemközt fekvő magaslatra ért. Az első hadtest megállván, a mögötte levő kettő attól balra fejlődött fel. Az első csatasorban a könnyűfegyverzetű *nyilasok*, a másodikban a nehézfegyverzetű *gyalogok* s a harmadikban a *lovasok* álltak; az arczél tehát megfelelt az 1500 méter hosszú ellenséges felállitásnak. Ilyen fejlődött vonalban nyugodtan haladt a sereg egészen a senlaci magaslat tövéig.

Már várt reá Harald, kit a kémek idején értesítettek Vilmos mozdulatairól. Teljesen védelemre kívánt szoritkozni s hajnalban ehhez képest állította fel csatarendjét. Ő maga rokonai közt gyalog vezette udvari és megyei hadait s a zászló őrzését a 260 m. legmagasabb dombon álló londoniakra bízta. Mivel a gerinczen helyezkedett el, egész serege egyetlenegy csatasorban várakozott. Seregét a hozzá intézett beszédben nyugodt védelemre s arra intette, hogy szorosan zárkózva maradjon. A különálló 24 csapat a paj-

zsok és hamarosan font sövények mögött különben is utalva volt ilyen zárkózásra, hogy az ellenséges lovasok mindjárt kezdetben szét ne ugrassák.

Az angolok még teljesen járatlanok voltak a lovascsatákban s azért nyugtalansággal szemlélték a lovasok előnyomulását; pedig Harald már előbb kellően kioktatta őket, hogyan védekezzenek ellenök.

A csata első mozzanatában Vilmos herceg a derék-sereggel, a maga normannjaival, reggel kilencz óra tájban három helyen kelt át az árkon. Az ellenség a távolság miatt ebben nem akadályozta, pedig defilé-harczra kényszerítve, könnyen tehetné volna; de talán arra számított, hogy a helyzet előnyeit csak akkor használja ki, ha a lovasságot visszanyomva, azt egyenesen az ároknak ugraszthatja. A normann lovasságot az átkelés pillanatában a nyilasok és kézi-íjások támogatták s fedezték. Hatalmas nyilazást kezdtek, a melyet az angolok csak gyöngén viszonoztak. A normann lovasok a túlsó partra jutva, azonnal rohamra akartak indulni; mivel azonban nyilaik az angolok pajzsain nem hatolhattak át s így soraikat sem zavarhatták meg, a nehéz fegyverzetű gyalogságnak engedték át a támadást. A gyalogokat, kik a lovasság elé három csapatban fejlődtek föl, az angolok közáporral, hajítódárdákkal és szekerczékkel fogadták, de nem tartóztathatták föl; a kézviadalban azonban fejszéikkel visszaverték őket. Erre Vilmos a lovasság háta mögé rendelte a gyalogokat, hogy most egyenesen a lovasokat vezethesse rohamra.

A csata második mozzanata következett most, mert a gyalogság hátrakanyarodása után szabad lett Vilmos lovasságának arczéle. Egyik lovasának, a «vasvágó»-nak (Incisor ferri) megengedte a herceg, hogy ő kezdje a támadást. *Roland dalát* énekelte, lándzsáját felhajította, újra megkapta s úgy kezdte a rohamot. Az angolok elé vágatva, oly erővel sujtott lándzsájával egy zászlótartóra, hogy keresztülfúrta annak pajzsát s megölte az angolt; egy másikat karddal vágott le. Ekkor azután a feléje sujtott hajítódárdák az ő életét is kioltották. Mindez egy pillanat műve

volt. A hős alig hanyatlott le lováról, a példáján lelkesedett normann lovasok, Roland dalát énekelve, már maguk is rohamot intéztek a pajzsvár ellen. *Dieu aide!* (Isten segíts!) hangzott az egyik oldalon. *God almighty!* (Mindenható Isten!) kiáltott a másik s itt is, ott is szólt a kürt, a trombita és a dob. A lovasokat az angolok dobálásokkal fogadták; ezek pedig azonnal karddal vagdalkoztak. Az angolokat azonban nemcsak pajzsaik és karós sövényeik védelmezték, hanem nagyobb testi erejük is. Órahosszat tartó küzdelem után Vilmos visszavonulót ívatott, abban a reményben, hogy ellenségét pompás hadiállásából maga után csalhatja s akkor vele nyílt mezőn csaphat össze. Maga a középhaddal s a jobbszárnyal szerencsésen átkelt az árkon; balszárnyát azonban az angolok, kik itt különben is legjobban kitétek magukért, az ároknak szorították s oly hatalmasan ölték, vágták, hogy a normannok egy része már futni kezdett. A puerek (szolgák, apródok, úgyszólván első korosztálybeliek) ugyanis az első előnyomulás alkalmával a négy apróbb dombot szállották meg s a hátvéd egy neme gyanánt szolgáltak a gondjaikra bízott társzekerekkel és vezetéklovakkal. Mivel azonban most a hepehupás talajon nem tudtak gyorsan visszafordulni, torlódások, rendetlenségek támadtak s félniök kellett, hogy szekereik miatt fogásba jutnak.

Odó püspök azonban fehér lován előrobogott és szerencsére megállította a szolgák futó csapatát, mielőtt a zavar általános lett volna. A balszárny vezetését most ő vette át. De nem rendezhette volna csapatát nagyobb veszteség s az ellenség elmaradhatatlan támadása nélkül ezen a szűk helyen (az ároknak dombok közé eső völgyében), ha Vilmos azonnal segítségére nem küld ezer lovast s oda nem rendeli a maga jobb szárnyát is. *Montgomery*-nek, a szárny vezérének meghagyta, hogy az angolok jobb szárnyát, *Odó*val egyesülve, necsak feltartsa, hanem vissza is szorítsa. Vilmos a derékhaddal továbbra is Haraldal állt szemben.

A csata harmadik mozzanatában Harald vissza akarta

téríteni seregének jobb szárnyát, mely előnyös helyzetét odahagyva, vaktában üzte az ellenséget; holott félni lehetett, hogy a normannok minden erejükkel ezen gyöngébb nyugati hadállás ellen törnek és hatalmukba kerítik a senlaci magaslatot. Mivel tehát már most bal szárnyával szemben, Montgommery máshová vezényeltetése után, úgy sen állott ellenség, ezt a szárnyat bizta meg azzal, hogy a jobb szárny által odahagyott állomást megszállja, a mit a jobb szárny, a derékhad háta mögött menetoszloppá alakítva, meg is kísérlett.

Vilmos ennek láttára, az általános támadás megelőzése végett, saját hadtestével azonnal az angolok középhadára vetette magát. Úgy látszik, sikeresen, mert az angolok jobbszárnya most hirtelen visszafordult, hogy az árkon keresztül előbbi, eredeti helyére siessen vissza. Ha ezt eléri, az angol eredeti balszárny, mely már útban volt, valószínűleg ez és a közép mögött visszakozyán, tartalékul szolgál abban az erős védelemben, melylyel a normannok általános rohamát kellett fogadni. Igaz, hogy az így ellenálló seregnek csak mélységét növeli s katonái az első roham felfogásánál alig használhatják vala fegyvereiket; de mekkora súlyt adhatnak a támadás visszautasítása esetében a most angol részről következhető támadásnak, ha Harald csakugyan kimozdul s a lejtőn lefelé nyomulva intéz rohamot. E közben azonban keleten Montgommery, délen pedig Odó püspök támadott a jobbszárnyal szemben s az árok déli oldalához szorítván e hadat, hősiei védelem után, majdnem egészen lekaszabolták. Ezen az egy helyen állítólag 10.000 angol esett el. Egy része mégis átmenekült az árkon s az annak északi oldalán levő négy dombocskára húzódva, helyét hősieien megállta. A másik, a senlaci magaslat nyugati részén, egy völgyszakadékban védelmezte magát. Ebben a völgyszakadékban igen sok normann lelta halálát, mert lova rohamát nem tartóztathatta föl idejében. Időközben Vilmos nem akadályozhatta meg, hogy az angolok balszárnya az arczél háta mögött csakugyan oda ne kanyarodjék a magaslat nyugati oldalára s meg ne szállja a jobbszárny elhagyott

helyét. Montgommery és Alain Florand megnyirbált hadtesteivel szemben tehát ismét erős angol hadtest állott. De erejének tudatában ez a szárny is hasonló meggondolatlan-ságra ragadtatta magát, mint az előbbi s a szemben álló ellenségre oly hirtelenséggel rohant, hogy Montgommeryt és Alain Florandot rendetlen futásra kényszerítette. Sőt a futók Vilmos hadtestének egy részét is magukkal ragadták.

Elérkezett tehát *a döntés pillanata*.

«Észevesztettek, nem láttok engemet?» riadt futó hadára Vilmos és sisakját, mint Cæsar Mundánál, eldobta, hogy fedetlen fejéről katonái jobban ráismerjenek. Hamarosan lelket öntve beléjük, rendezte s ismét visszafordította lovasságát. Nem sikerült ez olyan könnyen Haraldnak, ki nek feladata most egyrészt az volt, hogy üldöző hadait ismét teljes rendben vezesse vissza az elhagyott magaslatra; másrészt pedig megakadályozza, hogy a normann lovasság az ő derékserege s a domb nyugati oldalán küzdő angolok közé ékelődjék. A rendezés azonban nem ment olyan könnyen a lovasságnál, mint a gyalogságnál. Az angoloknak csak centruma maradt helyén, míg a volt bal- és jobbszárny az ároktól délfelé messze üldözte Vilmos hadait. Most ugyan már rendezkedett; de egyszerre azon vette magát észre, hogy a normannok körülvették s egészen elzárták a főseregtől. Ezt a déli sereget d. u. három óra tájban a normannok teljesen tönkretették s állítólag egyetlenegy sem menekült meg belőle. Vilmos, ki hol gyalog, hol lóháton, de csapatát mindig lelkesítve harczolt a csatában, most egyenesen a senlaci magaslat ellen indult. Akadály nélkül szállta meg annak keleti és nyugati részét, mivel megmaradt csekély hadával Harald már csak a londoni átjáró védelmére szorítkozhatott. A támadást a nyilasok kezdték, kik magasan fölfelé lőttek, hogy nyilaik, magasról lehullva, fejükön sebesítsék meg az angolokat.

Azután következett a lovastámadás, melyet új meg új csapatok ismétettek. A halottak és sebesültek egyre növekedő száma az úgyszólván helyhez kötött angolokat mindinkább akadályozta a védelemben. De a hősiezen küzdőket

csak estefelé sikerült szétszórni és megszalasztani; akkor, mikor Harald jobb szemét egy nyíl megsebesítette. Testvérei (Gyrth és Leofwine) még a gerinczen estek. Vilmos alól is a harmadik lovat szúrták le. Este felé négy előkelő normann az angol zászlóig hatolt. Az egyik a király pajzsát úgy átdöfte, hogy kardja a király mellébe fúródott. Egy másik azután karddal sújtott fejéhez, a harmadik lándzsával szúrta keresztül, a negyedik pedig czombján sebezte meg. Ez utóbbit ezért Vilmos herceg utóbb kutasította a seregből. A király elesett és sárkányos zászlaja az ellenség kezébe került.

Most az üldözés lett a fő feladat. Az angolok megmaradt csekély része a magaslattól északra levő vízmosás felé menekült s itt újból ellenállt. A könnyű fegyverzetűek az elesett nemesek lovaira pattantak, hogy annál könnyebben futhassanak. A normannok mindenütt hevesen üldözték őket. Mivel legerősebben nyugat felől támadtak, az angolok főképp az északkeleti lejtőkön át rohantak lefelé, de üldözőikkel együtt sokan nyakukat szegték a vízmosásokban. Ez árkokat ezért a normannok még századok múlva is «Rossz-árkok»-nak nevezték. Egy kis idő múlva, mivel a boulognei grófol egy holtnak vélt angol levágta, maga Vilmos vette át az üldözést és csak akkor hagyta abba, mikor meggyőződött róla, hogy ellenállásról többé szó sem lehet.

Az eredmény az volt, hogy a normannok mintegy 12.000 embert, az angolok úgyszólván mindent elvesztettek. De apróbb küzdelmek még azután is voltak és Vilmos csak karácsonykor koronáztathatta meg magát Anglia királyává. Arra a helyre, hol az angol király elesett, a battlei apátságot építtette. A normannok megmutatták, milyen katonái lesznek az ezután következő keresztes hadjáratoknak, melyekben oly buzgón küzdöltek.

MÁRKI SÁNDOR.